

Ortutay Katalin*

PRAGMATIKA ÉS JOGI NYELVHASZNÁLAT

„A jog a szó bivatása”

D. Mellinkoff

Bevezetés

A Pannon Egyetem Francia Nyelv és Irodalom Tanszékén évek óta folyik jogi szaknyelvi oktatás, szeminárium keretében, valamint a jelenleg szünetelő szakfordítóképzésen belül jogi szaknyelvi kurzus is meghirdetésre került. A szaknyelvek ismerete, oktatása és szaknyelvi szövegek felhasználása nélkül elképzelhetetlen a jövő bölcsészeinek és tanárainak képzése, hiszen ezek a szövegek, a szaknyelvi szókincs mindannyiunk hétköznapi életének részét képezik. Aki azonban a jogi szaknyelv oktatására vállalkozik bölcsészként, nagy fába vágja a fejszét.

Nem azért, mert a többi szaknyelv oktatása bármilyen szempontból könnyebb, hanem mert a jogi nyelv, mint társadalmi képződmény, nagyon szorosan kötődik ahhoz a jogrendszerhez, amelyet az adott társadalom kialakított. Röviden ki kell tehát térnünk arra, milyen is az a nyelv, amelynek tanítására vállalkozunk.

1. A jogi nyelv fogalma és jellemzői

A szoros értelemben vett jogtudomány, főképpen a jogszabályok és a jogalkalmazás nyelve a jogi nyelv. A nyelv adja meg a jogi fogalom számára a létfeltételt, ezért *a jogalkotás kezdettől fogva nyelvalkotás is*. A szövegek előállításának és értelmezésének a civilizáció kezdetei óta kitüntetett szférája a jog. A jogtudomány és joggyakorlat a nyelvhez mindig is mint külső adottsághoz, a jogi célok eléréséhez felhasználható eszközhöz viszonyult. A jogi nyelvhasználat elválaszthatatlan a jog történetiségétől. A jog fejlődése lassúbb a társadaloménál, ezért konzervatív, traditionalista jellegű. Emiatt a régi nyelvi eszközöket új, konnotatív tartalommal ruházza fel.

A szaknyelvek közül egyedül a jogi nyelvre jellemző a tartalom és forma nagyon szoros, egymástól elválaszthatatlan kapcsolata. Míg általában a szaknyelvek tudományterületek jelenségeinek leírását szolgálják és biztosítják az egyértelmű szakmai kommunikációt, a jog pusztán a nyelvet, mint ruhát magára öltve, sőt magára igazítva létezik. A jogi tartalom, a jogi norma, amely mindannyiunk életét szabályozza, a nyelv nélkül nem képes létezni. A kívülálló számára éppen a nyelv sajátos

* Ortutay Katalin, PhD, egyetemi docens, Pannon Egyetem, Veszprém, Francia Nyelv és Irodalom Tanszék, ortutay@almos.vein.hu

formaként történő használata okoz megértési, befogadási nehézségeket. De nem ez az egyetlen probléma.

A jog valójában egymástól teljesen eltérő társadalmak jogrendszereiben ölt testet, ami azt jelenti, hogy míg a gazdaság törvényei különböző nyelveken leírhatók és a fogalmak ugyanazokra a jelenségekre vonatkoznak, a jog esetében az adott nyelv egy bizonyos társadalom, nemzet jogrendszerének „ruhája”, azaz megjelenési formája. Ha tehát az adott jogi szaknyelvet ismerni, érteni és befogadni akarom, elengedhetetlen az adott társadalom jogi kultúrájának, jogrendszerének ismerete. Ha francia jogi nyelvet oktatok, ismernem és tanítanom kell, nagyvonalakban természetesen, a francia jogrendszert, annak működési mechanizmusát. Mindezt természetesen a magyar jogrendszerrel valamiféle kontrasztivitásba állítva, hiszen mi ehhez tudunk viszonyítani, mert ebben élünk.

A jogi szaknyelv oktatója alapszintű jogi ismeretek elsajátítása és ezek közvetítése nélkül már az első órán csődöt mondhat. Szerencsére a magyar és a francia jogrendszer is a kontinentális, azaz germán-római jogon alapul, ám az angol jogi szaknyelv oktatója a másik nagy jogrendszer, a *common law*, azaz a brit-amerikai típusú jogrendszer megismertetésére kényszerül, így a mi kultúránktól idegen jogi tartalmak sajátos nyelvi formáit kell közvetítenie.

Ezenkívül érdemes kiemelni a beszélt és írott jogi nyelv közötti különbséget. Peres ügyek már akkor is léteztek, amikor az írott törvényt még kevesen ismerték, az ítélet akkor vált jogerőssé, amikor kihirdették, ám a szóbeliség elsőbbségének nyomai megmaradtak a nyelvben, a francia és a magyar jogi nyelv egyes kifejezései mind erről tanúskodnak. Például:

<i>le législateur <u>parle</u></i>	a törvényhozó beszél
<i>le législateur <u>édicte</u></i>	a törvényhozó elrendel
<i>le législateur <u>interdit</u></i>	a törvényhozó megtilt
<i>le juge <u>dit</u> le droit</i>	a bíró jogot hirdet
<i>le juge fait acte de <u>juridiction</u></i>	a bíró jogot szolgáltat
<i>il <u>prononce</u> sa sentence</i>	ítéletet hirdet

Mindezek olyan tények, amelyek ismerete nélkülözhetetlen egy szaknyelvi kurzus elindításához.

2. A jogi szaknyelv oktatásának módszertani kérdései

A francia jogi szaknyelv oktatója meglehetősen hátrányos helyzetben van, ami a módszer kérdését illeti. Az évek során több kurzuskönyvet is kipróbáltam, ám tapasztalataim szerint csupán egy könyvre nem lehet alapozni a francia jogi szaknyelv oktatását. Magyar kiadású könyvek közül Kovács Zsuzsa joghallgatók számára készített jegyzetét használtam és részleteiben még használom is, mivel ez azonban leendő jogászok számára készült, a francia szakos bölcsészhallgatóknak

előbb meg kellett magyaráznom a jogi fogalmakat, ahhoz hogy a szaknyelvi elemzésbe, ismeretszerzésbe egyáltalán belekezdhesünk.

A francia kiadású könyvek közül a *Français juridique*, a Francia Kereskedelmi és Iparkamara által is javasolt és elfogadott tankönyv bizonyult leghasználhatóbbnak, szintén kiegészítve, ez esetben magyar vonatkozású ismeretekkel, mivel itt nyilvánvalóan a francia jogrendszer ismeretét feltételezik a szerzők. A hallgatók a kurzus során a különböző jogágak nyelvi rendszerével ismerkednek meg, belekóstolnak a polgári, az alkotmány, a gazdasági és a büntetőjog alapismerteibe. Miután franciául is megismerik az adott jogág terminológiáját és nyelvi jellegzetességeit, különböző feladatsorokon keresztül bevésoódnak a szakszavak, kifejezések és a mondat-tani sajátosságok. Nagyon fontos része a szaknyelv elsajátításának a hallás utáni szövegértés, amely az adott jogágra jellemző szövegtípusokon keresztül dolgoztatja fel az ismereteket, amelyeket szövegértési teszteken, lyukas szövegeken keresztül ellenőrzünk le. A kurzus része a könnyebben értelmezhető jogi szakszövegtípusok anyanyelvre fordítása is, amely elég nehéz feladat, de a megfelelő jogi alapismeretek elsajátítása után a hallgatók képesek megbirkózni vele.

Mivel sok szöveggel dolgozunk, az írott jog nyelv túlsúlya jellemző a kurzusra, de a büntetőjog ismertetésénél – amelyet egyébként többéves tapasztalatom alapján a hallgatók a legérdekesebbnek tartanak – a beszélt jogi nyelvet is megismerhetik. A büntetőjog franciaországi működésének megismerése során videófilmen megnézünk egy bírósági tárgyalást, egy esküdtszéki eljárást, ahol nemcsak a nyelvi jellegzetességeket elemezzük, hanem a hallgatóknak arra is lehetőségük nyílik, hogy a külső, formai jegyeket – a tárgyalás résztvevőinek öltözékétől kezdve a kötelező gesztusokig – megfigyelhessék.

A peres eljárásban érhető igazán tetten az, hogy a jog formális keretei milyen fontos szerepet játszanak magában a jogi működésben. Erre például kiváló illusztrációt szolgáltatnak a francia nyelvben meglévő olyan nyelvi alakzatok, amelyek szinte képszerűen utalnak a peres eljárás formális, színpadszerű keretére. Ennek segítségével a hallgatók a jogrendszerek társadalmi kötődéséről is meggyőződhetnek, hiszen akárcsak az esküdtszéki eljárás, ezek is a francia jogrendszerre jellemzők, a magyarra nem.

konkrét tárgy	magyar jelentés	jogi fogalomként
siège (magistrat du siège)	'szék, székhely'	'bíró'
parquet (magistrat du parquet)	'parkett'	'ügyész'
barreau (avocat du barreau)	'rács, keresztrúd'	'ügyvéd'
barre (barre des témoins)	'korlát'	'tanúk padja'
robe	'ruha, talár'	'bírótság tagja'
bâton (le bâtonnier)	'bot'	'ügyvédi kamara elnöke'

3. Pragmatika és jogi nyelvhasználat

A jogi nyelv körében a pragmatikai vizsgálatok elsősorban mikropragmatikai szinten zajlanak. A pragmatikai elemzések modellhelyzete a nyelvhasználat valamely markáns jogi kontextusban: elsősorban a tárgyalóteremben, másodsorban egyéb hatóságok (pl. a rendőrség) előtt. A nyelv szintjén a következő történik: a jogot képviselő saját nyelvhasználatát alá rendeli a szituációba kívülről becsöppent laikus nyelvhasználatát.

Ami a beszédaktusok elméletét illeti, nyilvánvalóan megállapíthatjuk, hogy a performatívumok kitüntetett terepe éppen a jog. Ha azt mondjuk: „Elítélem...”, „Kinevezem...”, „Házastársaknak nyilvánítom...”, „Bejegyzem...” stb. akkor nem olyan kijelentéseket teszünk, amelyek igaz vagy hamis kijelentésekre redukálhatók, hanem a nyelvi aktussal még egy aktust is megvalósítunk – cselekvést a szavak révén. A jogon belül ez úgy fogalmazható meg, hogy bizonyos szavak kiejtésének „joghatása” vagy „jogkövetkezménye” van. Éppen e következmények miatt gyakori az ilyen megnyilatkozások feszes, már-már rituális formához kötése.

A jogi performatívumok szabályainak kutatása vezetett a szabályok egy sajátos fajtájának, a konstitutív szabályok elkülönítésére. Ezek nem magatartást szabályoznak, hanem azokat a feltételeket és körülményeket rögzítik, amelyek mellett egy performatív aktus sikeres – érvényes – lesz, azaz kiváltja a remélt hatást.

A jogi performatívumok alapozzák meg a jog institutionalista elméletét azon megfontolás alapján, hogy a beszédaktusok a közlésen túl beavatkoznak a világba. Intézményeket hoznak létre, amelyek nem csupán gondolati tartalomként, hanem társadalmi tényként léteznek. E tényeknek normatív következményei vannak: jogokat és kötelezettségeket keletkeztetnek.

A jog és a beszédaktusok viszonyának elemzésekor ki kell térnünk az írásbeliség problémájára is. A jog és az írásbeliség között nyilvánvaló a kapcsolat. A kérdés azonban az, hogy a jogi irat tekinthető-e még beszédaktusnak? Hogyan létezhetnek írott beszédaktusok? Erről röviden megállapíthatjuk, hogy megfelelő körülmények között bármilyen beszédaktus végrehajtható írásban is. Az írott ígéret, figyelmeztetés, tanács, emlékeztetés, parancs, kérés, kérdés, ugyanúgy a nyelvhasználat ténye, így pragmatikailag leírható jelenség. A célba érés és a válaszadás körülményeinek némi időbeli áttértelemződése és eltolódása árán bármilyen beszédaktus végrehajtható írásban.

Egy beszédaktus szavainak írásbeli rögzítésével és nyilvánossá tételével azt a lehetőséget teremtjük meg, hogy a beszédaktus aktualizálódjon valahányszor a beszédaktus befogadási feltételei létrejönnek.

4. Összegzés

Mindezek összegzéseként megállapíthatjuk, hogy a jog és a valóság között a nyelv az a híd, amelyen szükségképpen át kell haladni. A jog sehogy máshogy nem létezik, mint nyelvi kifejezések szervezett halmazaként, s a valóság is csak annyiban és csak úgy létezik számunkra, amennyiben és ahogyan nyelviileg ki tudjuk fejezni.

Amennyire korlátozza tehát a nyelv a jog és a valóság közötti átjárást, annyira korlátozza magát a jogot és magát a valóságot is.

Így kell értenünk Wittgenstein megállapítását is: „*Nyelvem barátai világom barátait jelentik.*”

Irodalom

- Bánki Dezső 2004. *Beszédaktusok, jogi aktusok és emberi jogok*. Gondolat, Budapest.
- Cornu G. 2000. *Linguistique juridique*. Montchretien, Paris.
- Sourieux, J.-L, Lerat, P. 1975. *Le langage du droit*. PUF, Paris.
- Szabó Miklós 2001. *Trivium – grammatika, logika, retorika joghallgatók számára*. Bíbor Kiadó, Miskolc.